

Schramkó Péter

A „CSEPREG VÁROSÁNAK 1621. ESZTENDŐBEN LETT VESZEDELMÉRŐL VALÓ ÉNEK” ÚJABB VARIÁNSA

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban előkerült egy, a „Csepreg Varosanak Siralmas esete” címet viselő kézirat.¹ A kézirat ajándékozás útján magántulajdonból került a könyvtárba. Előző tulajdonosának elmondása szerint évtizedekkel ezelőtt antikvárium-ban vehette Farkas Sándor *Csepreg mezőváros története* című művét (Bp. 1887.), amelynek lapjai között az ismertetendő frás megbújt.

A negyedréti formátumú füzet öt levélpárból áll, a címlap hátoldalának kivételével mindegyiken folyamatos szöveggel. Vízjele nyugodtan álló, visszatekintő szarvas, lába és hasa alatt növények. Az ábra alatt a következő betűk olvashatók: A D O R F. Ezekből a merítőszítát használó mester neve olvasható ki: Gaspar Adorf (másképpen Attorf), aki a Veszprém vármegyei Sóly faluban volt a zirci ciszterci apátság tulajdonában lévő papírmalom árendása 1825-től. Ismert két, kéziratunk vízjelével lényegében azonos, már meghatározott vízjel (merítőszita). Ezek 1821 és 1827 között készültek.² Ez kéziratunk keletkezési idejét az 1820-as évektől teszi valószínűvé.

A kézirat betűhív átírását Bánhegyi Miksa OSB végezte el. Szövegének teljes közlése e helyt nem szükséges, hiszen az eddig ismert variánsok és összevetésük olvasható az *RMKT* XVII. század 8. kötetében (258–273.). Az alábbiakban az *RMKT* közlésére hivatkozva csupán az ismert változatoktól való eltérések szempontjából vesszük szemügyre a kéziratot.

A strófák sorrendje, megléte illetve hiánya viszonylag ellentmondásmentesen kijelöli a kéziratcsaládban elfoglalt helyét.

Az *RMKT* főszövegében közölt „A” rekonstruált változathoz képest mindössze néhány helyen mutat eltérést. Az 58–60. sorok sorrendje 59. — 60. — 58.-ra módosul, illetve a 174–181. sorokat nem ismeri, úgy mint a 382–385. sorokat sem. A 104. és 105. versszakot fölcseréli.³ A legjelentősebb eltérés a szöveg egészét tekintve az, hogy a kézírathoz mintegy függelékként csatolva egy ugyanazon kéztől származó hat strófás, tanulságot összegző didaktikus *záradékt* találunk. Ennek részletes bemutatására még kitérek.

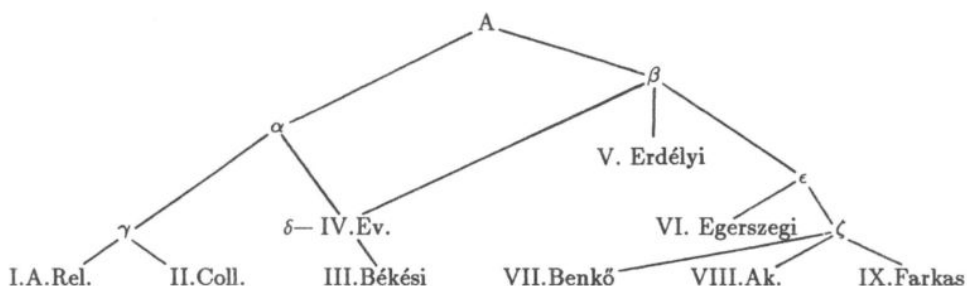
Az *RMKT* a kéziratok összefüggéseit az alábbi stemmával ábrázolja⁴:

¹ A kézirat a feldolgozás során a IOa E 36/2 kéziratári jelzetet kapta.

² KONCZ Pál, *Pápa, Igal és Sóly papírmalmai a XVIII–XIX. században*. In *A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei* 17. 1984. 571, 575, 596.

³ Az *RMKT* XVII. sz. 8. 550. lapján a II. számú kéziratról téves az az állítás, miszerint az a 97. strófát nem tartalmazza. Helyesen úgy hangzik, hogy a 96. első sora után a 97. 3 utolsó sora következik.

⁴ *RMKT* XVII. sz. 8. köt. 552.

Kéziratunkban a β csoportba tartozó változatok az „A” rekonstruált szöveghez képest való eltéréseit csak négy esetben nem tapasztaljuk. (Ez a szám az α csoporthoz képest 11.) Azonos módon tér el az „A” szövegtől a β csoport kézírataival 17 esetben. (Ez α -hoz képest 3.) Az eltérések ill. egyezések aránya tehát a következő:

	azonosság	különbözőség	hányados
α csoport	3	11	0,34
β csoport	17	4	4,25

Az egyes csoportok tagjai „A”-hoz képest egymással megegyező módokon is eltérnek. A közös eltérések mindegyike külön számít. Mivel az egyes csoportok nem azonos számú kéziratot tartalmaznak, szükséges az egyezés — különbözőség mértékének hányadosban való megadása. Ennek alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy variánsunk a *kéziratcsalád* β csoportjához tartozik.

A β ágon belül elfoglalt hely nem ennyire egyértelmű. A *szöveg locusai szerinti vizsgálat* az ábra egyes csomópontjaival, illetve kézírataival mutatott egyezés alapján a következő képet adja:

93 olyan szövegeltérést⁵ számoltam meg, amelyet egy kézirat sem ismer.

„A”-hoz képest, tehát VII., VIII., IX., megegyezően 72 esetben tér el. Ebből a pannonthalmi ζ -val megegyező módon tér el 60 esetben (10 inkább variáns), de ζ eltéréseit nem mutatja 12 alkalommal. Így a ζ ponttal való egyezés mértéke 83% -os.

Az ϵ csomópont „A”-hoz képest 52 esetben mutat különbözőséget. Ebből kéziratunkkal azonos módon 47 helyen, eltérő módon pedig 5 esetben. Így az ϵ -nal való egyezés 90% -osnak mondható. A locusok szerint tehát kéziratunk feltételezett helyét a β ágon, valahol ϵ és ζ között kereshetjük, az ϵ -hoz közelebb eső „szakaszon”. Az ϵ -hoz közel álló VI. (Egerszegi) kézirat 27 egyedi eltéréseiből csak 3 mutatható ki a pannonthalmiban, így a közeli rokonság a VI. kézirrattal kizárt.

Payr Sándor is kiadta az ének főszövegét.⁶ Noha közlése szövegkritikai szempontból nem használható, azért néhány sajátossága fontos lehet. Mivel az *RMKT* szerint⁷ Benkő Péter másolatát és Farkas Sándor szövegét követte, azt vizsgáltam, hogy miként viszonyul a pannonthalmi olyan variánsaihoz, amelyeket a többi másolat nem ismer.

Payr szövege — jöllehet a függeléket nem ismeri — a pannonthalmi önálló eltéréseivel 32 esetben egyezik, 53 alkalommal pedig nem. Így tehát a Payr által említett, de meg nem nevezett források között kellett lennie egy olyanak, amely rokonságban áll a mi pannonthalmi kéziratunkkal.

⁵ Szövegeltérés alatt alaktani, szótani és mondattani jelenségeket értek.

⁶ *Egyháztörténeti emlékek*. Sopron 1910. 174–185.

⁷ *RMKT* XVII. sz. 8. 551.

A kép azonban tovább árnyalható. A már korábban említett, a pannonthalmi kéziratban meglévő függelékről az *RMKT* nem tesz említést, jöllehet azt Farkas Sándor közli⁸ a Szakonyi kézirat végén. Ez utóbbi csak Farkas közléséből ismert, és az *RMKT* szavai szerint „nem lehet tudni, hogy Farkas Sándor mennyiben változtatott rajta”. Farkas egyébként a függelék címét úgy közli, mint a saját szövegét: „A következő egy-két egy-ügyű Verseket készítette ezen szomorú történetnek egy buzgó olvasója”. Talán a közlés bizonytalan hitele miatt maradhatott ki az *RMKT*-ből a függelék.

A csak áttételesen ismert sorok most más, alig eltérő változatban is előkerültek:

Ezek után ezen egy két verset kiszitette
ezen felleb le irt szomorú történetnek egy buzgó olvasója

Sirj illy gyász eseten Ejszak Dél nap Kelet
Sirj emizet is zokogj Vilag négy Szegelet
Ki virits Rosákal oh ékes kikelet⁹
Alitsad heledben a' szomorú telet

Mert az emberiség nézd — az vad természet¹⁰
Öközt — 's annal is még sokal fenekbe¹¹
Mert a' mint olvastad ember ember verbe¹²
Öldöklő karjait [] atkint keverte be¹³

E' borzozto dolgot meg [a]' vad sem teszi
Maga nimet 's fajj[a]t nem öli nem eszi¹⁴
De ki azt az Istent 's azt a' Jezus hiszi¹⁵
'S ugyan emez azzal azt meg tselekeszi¹⁶

Kitt a' Menyei Ur el tūr az életben¹⁷
Sott maga helyheztet tudjuk kit kit ebbe¹⁸
A Zsidod törököt 's pogányt kegyelmébe¹⁹
Reszt 's azoknak is 's jo részt ígér menybe²⁰

Ugyan azokat a' Vér szomjuzo népek
Kik azon üdőben ember hust éheznek
Nem akarjak türni — kinezák 's uldöznek
Gondoljak hogy ezel áldozatot tesznek²¹

Igy Barommal barmabb természettel birnak
Valakik ekippen ember vértől hiznak
Pall Apostol mondja hogy az ill gyilkosnak
Jutalma lesz menybe kinja a' Pokolnak.²²

⁸ FARKAS Sándor, *Csepreg mezőváros története*. Bp. 1887. 136.

⁹ A margón más, későbbi kéz: „Ne”. Farkas is így ismeri: „Ne virits...” A javítás helyesen igyekszik visszaadni a romlott szöveg eredeti értelmét a rákövetkező sor jelentésének szellemében.

¹⁰ Farkasnál: „Nézd az emberséget vadok természetben,...”

¹¹ Durva szövegromlás. Farkasnál: „Öltözött annál is még sokkal mellebben,...”

¹² Farkasnál: „...virben”. A pannonthalmi itt nyilván elírás.

¹³ Farkasnál: „Öldöklő fegyverit miként keverte benn”.

¹⁴ Szövegromlás. Farkasnál: „Maga nemit”. Az „s” mellérendelő kötőszó a két alak közül az utóbbit támogatja.

¹⁵ Farkasnál: „...veszi”. Hitelesebb a „hiszi” változat, bár az áldozásra való utalás is életképes.

¹⁶ Farkasnál: „Ugyanazzal, emez, azt megcselekeszi.”

¹⁷ Farkasnál: „eltūr békességbe”.

¹⁸ Farkasnál: „Söt maga helhesztett ez nagy mindenségbe”.

¹⁹ Szövegromlás. Farkasnál: „Zsidót”.

²⁰ A margón más, későbbi kéz: „Vesz”. Itt a szótagszámtól (12-es) eltér, talán a sor első szava tollpróba, amit a későbbi kéz próbál kijavítani. Farkasnál: „Veszi, az menyország ékes seregébe.”

²¹ Farkasnál: „Gondolván, hogy azzal...”.

²² Farkasnál: „Jutalma lesz majdan,...” A pannonthalmi változat értelemzavaró.

Itt a pannonhalmi kézirat véget ér. Farkas Sándor még két további sort ismer:

Virtus fogyhatatlan, jutalma állandó,
Csak az Hióság ez világon mullandó...

Ezeket a pannonhalmi kézirat másolója nem láthatta, hiszen lett volna helye ezek lemásolására is. Vagy a pokol emlegetését méltó zárlatnak érezve sürgősen tartotta a két divatos, de a szöveghez egy kissé szervesen kapcsolódó közhely lemásolását? Esetleg ez utóbbiak a későbbiek? Ennek ellentmond szövegünk erősen lepusztult állapota, bár Farkas közlésén is látszik a „javítgatás”.

Annyi azonban bizonyos, hogy a Szakonyi kéziratnak nemcsak főszövege, hanem „toldata” is némi hitelt érdemel. Annál is inkább, mert a forrásoknak abban az ágában helyezkedik el, amely egyik elágazásánál ott találjuk a pannonhalmi kéziratot.

Verselés

Szövegünk 5/6 osztású 11-es sorokból áll, sok esetben viszont 12-essé bővíti azokat. A függeléket egyedül ismerő Szakonyi kézirat főszövege 12-esekben maradt ránk. Az *RMKT* a 11-es változatot ítéli régebbinek, így másolatunk keletkezését tekintve megelőzi a Szakonyit. Toldaléka azonban — akárcsak Payr közléséé — 12-esekben íródott. Ez arra enged következtetni, hogy a kiegészítő szakaszok — noha egyazon kéztől maradtak ránk — időben jóval a főszöveg után keletkeztek, szerzőjük pedig valóban, ahogy a cím mondja: „ezen szomorú történetnek egy buzgó olvasója”.

A kézirat *nyelvjárási sajátosságai* meglehetősen biztonsággal jelölik ki feltételezett származási helyét a dunántúli nyelvjárasterület észak-nyugati részén, a nyugati nyelvjárasterület határán.²³ A közelebbi meghatározást nehezíti, hogy lehetetlen eldönteni, milyen mértékben ragaszkodott a szöveg másolója a szerző nyelvhasználatához, és milyen mértékben juttatta érvényre saját nyelvjárási szokásait. Bár az egész kézirat egy kéztől származik, a toldalék nyelvjárási sajátosságai nem olyan markánsak, mint a főszövegé (erős i-zés, ü-zés).²⁴ Az olyan nyelvi alakok, mint a „visz ~ vüsz, szív ~ szüv, néz ~ niz, pénz ~ pinz, szalma ~ szolma” arra a területre utalnak, ahol az ének cselekménye játszódik („reptze viz menteben”). Így másolatunk valószínűleg az ének keletkezési helyéhez közel született.

Szabó G. Zoltán

EGY ISMERETLEN KÖLCSEY-VERS ÉS EGY VERSVÁLTOZAT

Manapság már egyre ritkább, hogy klasszikus írónktól ismeretlen kézirat vagy hitelesnek tekinthető ismeretlen szöveg kerül elő. Némiképp kivétel Kölcsey életműve, melynek az eddigi legteljesebb, Szauder-féle, 1960-as kiadása óta jelent meg Merényi Oszkár gondozásában néhány kiadatlan Kölcsey-dokumentum 1961-ben, majd a legjelentősebb felfedezés, a fiatal Kölcsey könyvkivonatainak közreadása Szauder József válogatásában és jegyzeteivel 1968-ban; később Oltványi Ambrus közölt kiadatlan Kölcsey leveleket és iratokat az *ItK* 1978-as évfolyamában, majd Pajkossy Gábor három Kossuthhoz írt Kölcsey-levelet a *Szabolcs Szatmári Szemle* 1986-os első számában, s még ugyanazon év folyamán jelent meg az *ItK* hasábjain egy közlemény Kölcseynek egy ismeretlen emlékkönyvi verséről.

²³ DEME László — Imre Samu, *A magyar nyelvjárások atlasza*.

²⁴ Vö. *RMKT* XVII. sz. 8. 259.